

УСАТІВСЬКА СІЛЬСЬКА РАДА

*Пахне хліб, як тепло пахне хліб!
Любов'ю трударів і радістю земною,
І сонцем, що всміхається весною,
І щастям наших неповторних гіб.*

П. Воронько

Досить важко відновити межу між будь-яким мегаполісом та передмістям. Подивіться на карту Одеси і, будьте певні, ви побачите, що межа міста проходить просто по селу Усатове, і воно зазначено на цій карті так само, як і вулиці Одеси. Тож, на сході село межує з обласним центром, з півночі та сходу омивається водами Хаджибейського лиману. Відстань до районного центру складає 50 кілометрів. Люди з'явилися тут ще за часів ранньої бронзової доби. Від того часу залишились курганні і ґрунтові могильники культури, яку назвали Усатівською, оскільки саме на території села виявлено перші її знахідки. Починаючи з 1921 року, постійно тривали археологічні розкопки, які давали уявлення про господарство найдавніших етапів розвитку Північного Причорномор'я. У 1929 році М. Ф. Болтенко домогся визнання пам'яток в селі Усатове державним археологічним заповідником УРСР. Значну частину матеріалу і документації із розкопок в Усатовому, на жаль, було втрачено під час Великої Вітчизняної війни. Відразу після війни О. Ф. Лагодовська розкопала на території давнього поселення декілька ям з культурними залишками. У 1960 році працівники Одеського археологічного музею продовжили в селі розкопки курганної групи. Загалом на території села розкопки тривали до 1985 року, двадцять чотири польові сезони археологи знаходили залишки інших періодів давньої історії, які відкривали все нові сторінки нашого краю. Відомо, що на зламі III–II тисячоліть до нової ери Північно-Західне Причорномор'я населяли племена, культура яких археологами названа «усатівською», оскільки саме біля села Усатове вперше знайдено рештки культури тієї пори. Сьогодні матеріали з розкопок в селі Усатове зберігаються у наукових фондах Інституту археології Національної академії наук України та в Одеському археологічному музеї і є справжньою окрасою експозиції.

Новітня історія села починається після розорення Запорізької Січі, в кінці XVIII століття в Хаджибей з'явилися запорожці, які не бажали миритись з новими порядками. Так виник хутір Усатове. Говорили, що першим поселенцем був запорізький козак з пишними великими вусами. Сусіди, збираючись його провідати, говорили: *«Ігу до усатого»*. Багаторазове повторення згодом стало назвою села. Оскільки

інших версій нема, сприймаємо цю легенду як бувальщину. Продовжуючи розповідь про історію села, ми не можемо не зауважити, що в Усатовому завжди жив козацький дух, поняття честі не було пустим звуком. Це село з багатими героїчними традиціями, а пам'ятники та могили, які вшановують сьогоденні усатівці, нагадують про подвиги Чорномоського козацтва, героїзм революціонерів, партизан та воїнів, загиблих під час Громадянської та Великої Вітчизняної воєн.

Усатівці протягом багатьох років працювали в кам'яних шахтах, дехто займався землеробством. Коли в Одесі були засновані заводи і фабрики, більшість робітників, що працювали на них, були мешканцями ближніх сіл, зокрема Усатового. На початку XX століття революційний дух охопив робітників і селян села, вже у 1901 році тут з'являються листівки РСДРП. У Холодній Балці з 1901 по 1903 рік лікарем працював Д. І. Ульянов. Він проводив серед холоднобалківців та усатівців велику політичну роботу, яка давала свої плоди. Уродженець села Усатове Нікіфор Дмитрович Голубенко в ті роки навчався в Усатівській школі. До 55-річчя революції 1917 року він поділився своїми спогадами в газеті «Вечерня Одесса»: *«У Хаджибейському парку робітники-каменерізи і найбідніше селянство проводили травневі зібрання. Агентом ленінської «Іскри» до Одеси було направлено Д. І. Ульянова. Він був постійним гостем в Усатівській школі, в якій я навчався, а також в Хаджибейському парку»*.

*Козацькі могили на кладовищі
Усатового нагадують про засновників села*

У 1904 – 1905 роках революційний рух набрав великого розмаху. Робітники села Усатове брали активну участь у загальноміських демонстраціях, мітингах, страйках. Наприклад, у грудні 1905 року в Нерубайському відбувся мітинг шахтарів, бідніших селян і інтелігенції, в якому взяло участь більше шестисот чоловік з ближніх сіл, зокрема з Усатового. Активну позицію займали усатівці під час виступів проти політики тимчасового уряду у 1917 році. Вже в березні цього року почали організовуватися загони Червоної гвардії. До речі, Н. Д. Голубенко саме у березні 1917 року вступив до лав ВКП(б) і був активним учасником усіх наступних подій. Радянська влада була оголошена в Одесі в січні 1918 року, уже в березні до міста прийшли австро-німецькі загарбники. В селі починає діяти партійна організація, до якої входило двадцять п'ять чоловік, а керівниками були члени підпільного ревкому: Іван Безверхий, Нікіфор Голубенко, Авраам Приступа, Павло Ловякін. Ревком випускав листівки, звернення до населення, закликав молодь йти до партизанських загонів і боротися проти інтервентів. Так тривало до 1920 року, у лютому двадцятого року загін Н. Д. Голубенка у складі бригади Котовського разом з частинами Червоної Армії брав участь у визволенні Одеси. Героїчною смертю загинуло у боротьбі з денікінцями багато відважних усатівців, серед них: Павло Ловякін, Авраам Приступа, Микола Стрембицький і багато інших. Їх імена викарбувано на пам'ятнику героям Громадянської війни, який встановлено в селі Усатове у 1932 році. Завдяки відвазі цих воїнів Радянську владу було відновлено, в Усатовому це сталося 7 лютого 1920 року.

Перший колгосп в селі організовано у 1929 році, його першим головою був член партії з 1925 року О. Ф. Стариченко. За свідченням Е. А. Приступи (Морозової) у 1918 – 1920 роках Олексій Федорович був зв'язківцем у ревкомі. Він так само завзято, як в роки окупації, намагався об'єднати

людей на тепер уже мирну боротьбу за нове життя в колгоспі «Успіх». У 1930 році розрізнені малі господарства продовжували об'єднання зусиль і укрупнювалися, так з'єдналися два колгоспи: усатівський «Успіх» та колгосп «Перемога», що раніше був створений в Куяльнику. Тепер загальна площа нараховувала 1880 гектарів, яку обробляли робітники 360 дворів. Мали вже у спільній власності два трактори, 40 кінних плугів, 350 кінних борін, 20 кінних культиваторів, одну молотарку і вісім сівалок. Об'єднаний колгосп став називатися іменем Фрунзе і керував ним 25-тисячник, робітник з великим досвідом С. С. Волков. Головою колгоспу Сергій Степанович був до самого початку Великої Вітчизняної війни, в подальшому його доля склалась трагічно: він загинув під час війни в застінках румунської сигуранци. Кращими його помічниками, що досягли найбільших результатів, були Федір Костянтинович Фесенко, Михайло Семенович Черняхівський, Андрій Пилипович Фуркевич, Надія Василівна Васильєва.

В перші дні війни Ленінський райвійськкомат Одеси проводив мобілізацію, тоді село Усатове належало саме до Ленінського району. Серед мобілізованих було багато добровольців. У серпні 1941 року фронт наблизився до села Усатове, і усатівці сповна розділили з одеситами всі 73 дні героїчної оборони Одеси. Хоча 16 жовтня за наказом Верховного Головнокомандуючого наші війська залишили Одесу, боротьба проти фашизму не припинялась. Оскільки боротьба була спільною для усіх сіл Біляївського району, більш докладно про ці події читайте у главі «Період окупації», на цій сторінці назвемо імена мешканців села Усатове, активних учасників партизанської боротьби: Ілля Іванович Герасимчук, І. Я. Крижанівський, Є. М. Самборська, А. П. Самборський, П. В. Тачук, М. І. Телющенко. Найбільшої шкоди селу і людям фашисти нанесли, коли зрозуміли, що їм не втримати

*Пам'ятник радянським воїнам,
загиблим у роки Великої Вітчизняної війни*

*Пам'ятник воїнам-інтернаціоналістам
та ліквідаторам аварії на Чорнобильській АЕС*

Одесу і треба чим скоріше забиратися звідси. В книзі «Одеська область у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 років» читаємо про злочини фашистських загарбників: «9 квітня 1944 року німецько-фашистські бандити вчинили тотальний терор над населенням сіл Усатове і Куяльник. Розстрілювали майже всіх, хто знаходився в селах, і залишались тільки ті, які сховались в катакомбах. В селі Усатове розстріляно 570 стариків, жінок і дітей, в цьому числі було 28 дітей у віці від одного місяця до одного року. По вулицях села лежали тіла страчених людей. Біля церкви фашистські солдати закололи штиком 70-річного священика Івана Гавриловича Прокоп'єва, розстріляли його дружину, псаломщика, декількох жінок похилого віку і дітей, які знаходились у церкві під час служіння». Яким же мракобісом потрібно бути, аби здійснювати те, що було зроблено фашистами на вулицях села Усатове у квітні 1944 року. То хіба можна забути ці жертви, хіба не обов'язок тих, хто ходить сьогодні усатівськими вулицями, не тільки пам'ятати усі ці події, а й вклоняти голови перед тими, хто загинув під час обох воєн. А усатівці і не забувають, в селі встановлено декілька пам'яток революційної і бойової слави.

Війна закінчилась, а на місці колишнього колгоспу імені Фрунзе була руїна. Знадобилось декілька років, аби хоч якось відновити зруйноване війною господарство. Демобілізувались воїни, підростали діти, з'явилися переселенці з інших областей. Життя поступово відновлювалось. Колгосп вирощував зернові, овочеві культури, а також мав великий баштан. Все це потребувало зрошення. Треба зауважити, що до інтенсивного будівництва зрошувальних систем в Одеській області приступили пізніше, ніж в колгоспі імені Фрунзе, Шкодогорська зрошувальна система тут будувалась з 1947 року. У вересні 1950 року, коли було зібрано врожай, колгосп став мільйонером, одним з кращих господарств області. Інтенсивність виробництва вимагала подальшого укрупнення,

тому у 1950 році колгосп імені Фрунзе було об'єднано із колгоспом імені Шевченка (село Крива Балка). Нове господарство стало носити ім'я Мічуріна, головою був обраний Озін-Башлі. До 1954 року площа зрошуваних земель була більшою від тисячі гектарів, результати роботи колгоспу демонструвались на Всесоюзній виставці народного господарства. Особисто представляли колгосп імені Мічуріна на виставці колгоспники: доярка М. Бондаренко, бригадир-рільник А. В. Самборський, бригадир овочівників М. М. Нікішин, ланкова виноградарської бригади М. Я. Зозуля, завідуючий виробництвом І. І. Крамар, бригадир М. П. Черняєв, агроном Г. Р. Кеннер. Всі вони отримали в Москві золоті та срібні медалі. Пізніше, у 1957 році було нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора голову колгоспу А. Ф. Крестина та орденами «Знак Пошани» колгоспників М. М. Нікішина і В. М. Тарасенка. У 1958 році колгосп імені Мічуріна припиняє своє існування і стає одним з трьох відділень радгоспу імені Кірова. Радгосп обрав молоко-овочівницьку спеціалізацію і мав дві тваринницькі ферми. У селі Крива Балка на фермі великої рогатої худоби налічувалось 800 голів, в Усатовому працювала змішана ферма, на якій відгодовувалось 500 свиней і нараховувалось 400 голів корів. Всього в радгоспі працювало 16 бригад, третя частина яких знаходилась в селі Усатове. Тож, в Усатівському відділенні було дві бригади овочівників: одна вирощувала овочі у закритому ґрунті, інша була змішаною і займалась рільництвом, садівництвом і виноградарством. Всі ці підрозділи обслуговували три тракторних бригади. Окрім трьох відділень, Усатівського, Шкодогорського і Кривобалківського, радгосп мав також допоміжні цехи: комбікормовий, тарний і консервний. Всі вони працювали ударно, тому у 1972 році радгосп імені Кірова на честь 50-річчя СРСР та за підсумками виконання завдання року

Працівниці змішаної тваринницької ферми радгоспу імені Кірова протягом восьмої, дев'ятої та десятої п'ятирічок щороку перевиконували план

з продажу державі овочів нагороджено ювілейним Знаком Пошани. Вагомим додатком до Знаку Пошани були державні нагороди різного рівня більш ніж сотні трудівників радгоспу, а директор Михайло Федорович Лавренюк удостоєний орденів Леніна і Жовтневої Революції, доярка Галина Володимирівна Мельникова удостоєна ордена Леніна, доярка Олександра Володимирівна Бурлака нагороджена орденом Жовтневої Революції. Протягом восьмої та дев'ятої п'ятирічок радгосп щороку перевиконував план. Виробництво молока в 1974 році становило близько двадцяти тисяч центнерів, що складало 122,8 відсотки, на 100 гектарів угідь надоїли 922 центнери молока при плані 800, на одну корову удій складав 3777 центнерів при плані 3200. Перевищено також планові показники по виробництву м'яса та овочів. Треба відзначити, що 1974 рік був доволі складним за кліматичними умовами, але все-таки у середньому по району було зібрано з кожного гектара по 26,8 центнери зернових, в радгоспі імені Кірова ця цифра склала більше п'ятдесяти п'яти центнерів. Безумовно, все це впливало на рівень життя радгоспників та стан інфраструктури села. З 1966 по 1975 рік в селі Усатове побудовано більше чотирьохсот житлових будинків, гуртожиток в Усатівському відділенні на 220 місць. У селі працювали дитсадок на 50 місць, чотири магазини, аптека, Будинок побуту, відділення зв'язку, відновлені старі та побудовані нові дороги, тощо. Сільська рада тісно співпрацювала з партійною організацією радгоспу імені Кірова, яка налічувала 95 комуністів, і комсомольською організацією у складі сорока п'яти осіб. Їм на допомогу функціонували клуб на 250 місць і дві бібліотеки із загальним фондом більше двадцяти тисяч примірників. Увесь цей час секретарем парторганізації радгоспу був соратник та однодумець М. Ф. Лавренюка Володимир Акимович Єфремов, який зі свого боку відчутно впливав на результати роботи, всі тридцять років

роботи в радгоспі імені Кірова був секретарем партійної організації і надійним помічником і заступником по роботі з людьми декількох директорів радгоспу.

У 1982 році обласне керівництво запропонувало очолити радгосп Г. А. Бакланову, який до цього був директором дослідного господарства Одеської науково-дослідницької сільськогосподарської станції. Головною рисою Григорія Агафоновича всі, хто з ним працював поряд, вважали шанобливе ставлення до людей. Він повторював: *«Главный вопрос — кадровый, к нему нужно относиться с особой осторожностью, ведь за каждым человеком нужно видеть не одну судьбу, а целую семью»*. Саме тому спорудження виробничих комплексів завжди тривало паралельно з будівництвом об'єктів соціального призначення. Створювались сприятливі умови для роботи та проживання працівникам овочівницьких бригад Шкодогорського тепличного комбінату, були відремонтовані тваринницькі корпуси, а для працівників побудовано оздоровчий комплекс, розпочато будівництво центрального газопроводу, багато іншого. В тому, що зараз село Усатове упорядковано, є вагома частка труда Г. А. Бакланова, якого було нагороджено двома орденами «Знак Пошани». У 1996 році на базі радгоспу імені Кірова створено КСП Агрофірма імені Кірова головою обрано Миколу Миколайовича Кіріна. Він очолював господарство до 1999 року, змінив його на посаді Олександр Федорович Шклярук, який ефективно керує тепер ТОВ імені Кірова. Спеціалізацією товариства є вирощування зернових та олійних культур, а також виробництво та реалізація продукції тваринництва.

Школа

У передмісті Одеси однією з перших було відкрито школу в селі Усатове. У 1835 році 9 травня на Усатівських хуторах почало працювати приходське училище №49. Пізніше

Серед працівників радгоспу Герой Соціалістичної праці М. Ф. Лавренюк (третій праворуч, 1971 рік)

Директор СГТОВ Агрофірма ім. Кірова О. Ф. Шклярук

воно називалось церковно-приходською школою. Найчастіше такі заклади спочатку розташовувались у пристосованих приміщеннях, тільки не в цьому випадку. В селі Усатове будівля була гарна, з великими арокними вікнами, які виходили на схід і захід, зі світлими та зручними кімнатами. У церковно-приходській школі навчалось чотири десятка дітей. Після 1917 року школа була початковою, трохи пізніше її об'єднали з народним училищем, побудованим у 1890 році, і вона отримала назву Одеська школа №128. У двадцять роки діти тут навчались до п'яти класів, перед війною вже було сім класів. У 1954 році школа стала середньою, її директором призначили Михайла Платоновича Бедриченка. При основній з 1960 року діяла також вечірня школа робочої молоді Одеського району, до складу якого в той період входило село Усатове. Директором був В. С. Самардак. З кінця п'ятдесятих років за школою знаходились шкільні городи, на яких учні вирощували овочі, у дворі росли молоді акації та берези, посаджені усатівськими школярами.

Директором школи у 1962 році був призначений М. А. Авербух. Марк Абрамович побачив у кабінеті великий портрет юного хлопця, Героя Радянського Союзу П. Д. Вернидуба, який до війни закінчив 7 класів Усатівської школи. Йому відразу здалося, що десь бачив цього героя, за декілька днів пригадав, що дійсно знає Петра Вернидуба, адже навчався з ним у спецшколі з 1939 по 1942 рік. Під керівництвом директора школи були зібрані матеріали для шкільного музею, 1 вересня 1964 року було відкрито пам'ятник герою. Петро Данилович Вернидуб народився в селі Усатове у 1924 році в родині селянина, його рід бере свій початок від часів заснування села, адже Іларіон Вернидуб, прапрадід Петра, був одним з перших жителів. Петро закінчив 7 класів Усатівської школи, в лавах Радянської армії служив з червня 1942 року. Спочатку навчався на курсах

молодших лейтенантів, в 1943 році закінчив Подільське артилерійське училище. З квітня 1943 року служив у мотострілкових військах 144-ї стрілецької дивізії. Двічі був поранений, загинув в далекому селі Іукнішен, там і похований, нині це Калінінградська область. Був нагороджений орденами Вітчизняної війни, Червоної Зірки, орденом Леніна, посмертно за героїзм йому присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Ім'ям героя названо одну з головних вулиць села Усатове, в 1965 році постановою Ради Міністрів УРСР Усатівській середній школі присвоєно ім'я Петра Даниловича Вернидуба.

Звісно, будівля школи у середині XVIII століття була гарною для трьох десятків учнів, у сімдесятих ХХ століття, коли учнів ставало більше у рази, школярі змушені були навчатись в декількох корпусах, окремих для учнів різних класів, для їдальні, спортзалу та інших кабінетів. Споруду для нової школи вирішили будувати на початку дев'яностих років, коли ще існував радгосп імені Кірова, закінчили тільки у 1998 році, школярі під час будівництва навчались у дві зміни в будівлі, де тепер розміщується сільська рада. З 1978 по 1982 рік директором була Євгенія Іванівна Бойченко, з 1982 по 1984 рік школу очолювала Людмила Петрівна Назіна, з 1985 по 1988 рік керувала Тетяна Валентинівна Данилова, з 1988 по 1995 рік директором був Володимир Феліксевич Білецький, з 1995 року дотепер директором школи є Світлана Георгіївна Савенко.

Сьогодні Усатівський НВК «Школа — гімназія» імені П. Д. Вернидуба є великою триповерховою спорудою зі світлими кабінетами, актовою залою на 300 місць, спортивним і тренажерним залами, їдальнею, яка одночасно вміщує 300 учнів, медичним кабінетом, бібліотекою з великим фондом, двома майстернями. Учні навчаються в одну зміну, у другій половині дня здійснюється робота дев'яти гуртків, клубів за інтересами, п'яти факультативів та спортивних секцій.

М. А. Авербух, директор школи з 1962 по 1978 рік,
директор Усатівського НВК С. Г. Савенко з 1995 року

Усатівська НВК «Школа-гімназія»
імені Петра Даниловича Вернидуба

Педагогічний колектив налічує 50 осіб. Щорічно вчителі беруть участь у Всеукраїнському конкурсі «Учитель року» і стають переможцями серед вчителів району та області. Так, Тетяна Віталіївна Іващенко в 2006 році стала переможцем двох етапів та лауреатом третього етапу в номінації «Правознавство». Вчитель початкових класів Людмила Анатоліївна Стельмах в 2007 році стала переможцем двох етапів у номінації «Початкова школа». Перемогли у двох етапах також вчителі Марія Іванівна Демчук в 2008 році у номінації «Світова література», Вікторія Анатоліївна Качарська в 2009 році у номінації «Інформатика», Наталія Володимирівна Олійник в 2010 у номінації «Класний керівник». В 2009 році силами вчителів та учнів відкрито Музей бойової слави, подія була приурочена до 65-річчя Перемоги у Великій Вітчизняній війні, у 2010 році за рахунок бюджету Усатівської сільської ради збудовано новий пам'ятник П. Д. Вернидубу, пам'ятник героям-інтернаціоналістам та ліквідаторам аварії на ЧАЕС. Реставровано і пам'ятник воїнам-визволителям. Всі ці пам'ятки розташовані поблизу школи. Перед школою за парканом збереглося декілька акацій, висаджених ще у повоєнний час, за школою у 2010–2011 роках під час акції «Посади дерево» висаджено молодий парк: берези, клени, липи. Ці дерева ростуть разом з учнями, котрі доглядають за рослинами.

Не тільки школа з'явилась в селі Усатове раніше, ніж в інших приміських селах, але й лікарня. Вже у 1883 році Одеською міською думою для мешканців приміських сіл були найняті лікарі та фельдшери, тривала робота по проектуванню лікарні. У 1901 році за проектом архітектора М. Зуєва розпочалось будівництво, у вересні 1902 року лікарню було відкрито. Першим лікарем був М. В. Богущкий. В ті часи це була шанована людина не тільки за професійні якості, у подальшому він активну участь брав у революційному русі, згодом став санітарним лікарем Одеси,

у 1918 році обраний Одеським міським головою. Саме він відкривав Усатівську лікарню, яка почала обслуговувати не тільки усатівців, але й мешканців сіл: Гнилякове, Нерубайське, Холодна Балка, Фомина Балка, Алтестове. Сьогодні складовою Усатівської лікарні є поліклініка на 160 відвідувань, відділення стаціонару на 25 місць з сучасним обладнанням та сучасними побутовими умовами, зокрема газифікацією. Лікарня має флюорографічний та стоматологічний кабінети, цілодобово «чергують» два автомобілі «Швидкої допомоги», один з яких придбано за бюджетні кошти сільської ради. Треба відзначити, що сільська рада завжди тримала лікарню у полі зору, а останнім часом, після капітального ремонту, який відбувався під контролем сільської ради, лікарня наче отримала «друге дихання». Окрім вже вказаного, треба відзначити, що у лікарні є усі можливості для діагностики, у 2011 році запрацював свій кабінет УЗД, є лабораторія, флюорографія, фізіотерапевтичний та рентгенологічний кабінети. Основне навантаження, звичайно, несуть дільничні лікарі. Як і на зорі свого створення, Усатівська лікарня обслуговує мешканців навколишніх сіл, тепер це Нерубайське, Велика Балка, селище НАТІ. Звертаються також і жителі Міжлимання. У 2002 році лікарня відзначила своє століття, половину цього терміну працює медична сестра Г. В. Мацюк, її робота являє собою не тільки професіоналізм, а є символом доброти та стабільності. Взагалі працює багато медпрацівників, стаж яких в Усатівській лікарні складається з десятиліть. Більше тридцяти років працюють лікарі В. М. Насипаний, О. В. Остапенко, медсестри А. Я. Прилуцька, Л. В. Авер'янова, Т. В. Яковенко, акушерка О. І. Кіріна, лаборант Т. М. Гілка. У різні роки лікарню очолювали відомі лікарі: А. Т. Глазко, М. Є. Абрамов, В. В. Артамонов, В. М. Насипаний. З 1992 року лікарнею керує О. В. Остапенко.

Усатівська амбулаторія
загальної практики сімейної медицини

Головний лікар Усатівської амбулаторії загальної
практики сімейної медицини О. В. Остапенко

Вищу освіту він здобув в Одеському медичному інституті, після закінчення працював терапевтом у Савранському районі, в Біляївській районній лікарні, з 1978 року переведений на роботу в Усатове. Спочатку був терапевтом, з 1992 року є незмінним її головним лікарем. У 2012 році лікарня змінила свій статус і тепер є амбулаторією загальної практики сімейної медицини.

Усатове до революції, а також певний час після встановлення Радянської влади, належало спочатку до Одеської міської думи, потім було підпорядковано Одеському району. Пізніше Усатове належало Нерубайській сільраді, і тільки у 1971 році, після звернення Біляївського райкому Компартії України до Одеської обласної ради з проханням про розукрупнення Нерубайської сільської ради, в березні 1971 року було ухвалено рішення про утворення Усатівської сільської ради з центром в селі Усатове. Першим сільським головою став Леонід Гнатович Голубков, який обіймав цю посаду з 1971 по 1977 рік. Потім сільську раду очолювали: Тетяна Василівна Пашкова, Сергій Іванович Похила, Іван Іванович Жердецький, Володимир Олексійович Киян, Валентина Гнатівна Моїсеєва, Василь Павлович Бондар. Ольга Петрівна Щегульцова була на посаді голови Усатівської сільської ради з 1998 по 2003 рік. Ця розумна, енергійна жінка прожила яскраве, наповнене турботою про людей, але таке коротке життя. За її головування розпочато багато добрих справ. Побудовано та газифіковано першу чергу Усатівської середньої школи, проведено реконструкцію сільського клубу, велися роботи газифікації села, вирішувались соціальні питання. Вона заслужила любов та повагу односельців. У 2003 році на посаду сільського голови було обрано Юрія Івановича Маковейчука. Сьогодні площа села становить 453 гектари, нараховується 2700 дворів, в яких проживає 8700 мешканців. За вагомий внесок в соціально-економічний розвиток села Усатове сільський голова Ю. І. Маковейчук

був нагороджений Почесною грамотою Кабінету Міністрів України, Почесною грамотою голови Одеської обласної ради, його нагороджено відзнакою голови Одеської обласної державної адміністрації, неодноразово нагороджувався почесними грамотами та цінними подарунками керівництвом Біляївського району. Також в 2009 році Усатівська сільська рада увійшла до книги «Україна від краю до краю. Місцеве самоврядування». Після припинення роботи радгоспу імені Кірова весь тягар турботи про побут селян та інфраструктуру ліг на плечі депутатів сільської ради. Треба відзначити, що вони під керівництвом сільського голови справляються із завданнями успішно. Газифікація, освітлення вулиць, інші перетворення продовжують змінювати Усатове, яке за своїм виглядом стало невеликим містечком, все більш впорядкованим та зручним для його мешканців. Можна вважати Усатове також справжнім спортивним та культурним центром. Гордістю села є футбольна команда «Хаджибей», яку тренує С. Г. Сухорученко, і яка здобуває перемоги не тільки серед команд Біляївського району, а також у змаганнях з командами міста Одеси, Одеської області, інших регіонів. На базі спортивного комплексу Усатівської сільської ради постійно проводяться змагання обласного, районного та міського рівня. Родзинкою Будинку культури усатівці вважають танцювальні колективи «Ритми планети», «Чомучки», «Український сувенір», якими керує О. І. Лісовська. Названі колективи постійно беруть участь в районних, обласних, всеукраїнських та міжнародних фестивалях, стають лауреатами у вищих номінаціях. Основу колективів складають працелюбні та обдаровані учні Усатівського НВК.

Санаторій «Хаджибей»

Нинішній Хаджибейський лиман на карті 1766 року називається Великим Куяльницьким, Хаджибейським його назвали пізніше, на честь

Сільський голова Ю. І. Маковейчук серед співробітників сільської ради

Серед футболістів команди «Хаджибей» тренери С. Г. Сухорученко та Ю. І. Маковейчук

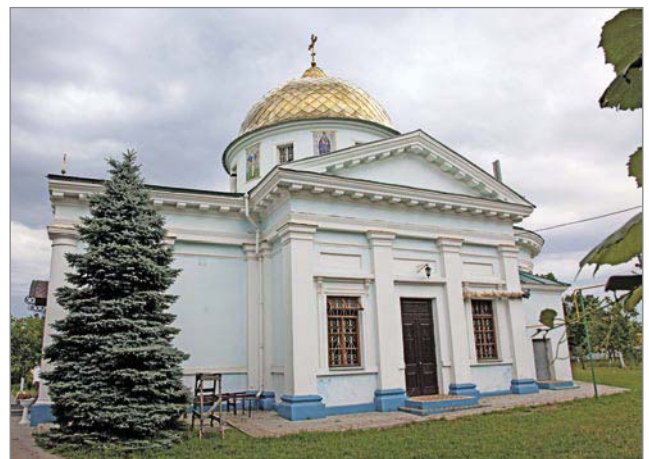
фортеці Гаджибей. Лікувальними властивостями лиману користувались мешканці прилеглих населених пунктів, також ті, що проживали далеко від цих місць. Це, звичайно, розпочалося стихійно, і ніхто не може сказати з вірогідністю, коли саме. У середині тридцятих років XIX століття доктор Вицман на підставі своїх особистих п'ятнадцятилітніх спостережень видає окрему публікацію про властивості води та багна Хаджибейського лиману, а також підкреслює порядок використання цих природних ліків. Можна вважати це початком більш вірного застосування лиманської грязі. Спочатку спеціально для цього улаштованих лікувальних установ не було, у 1833 році з ініціативи прогресивного російського лікаря Е. С. Андрієвського на березі Куяльницького лиману була відкрита «Лікарня грязьових і піщаних ванн». Це був один з перших курортних закладів Росії. Через 10 років, у 1843 році, Одеська міська лікарня відкрила літнє відділення на березі Хаджибейського лиману. Так був покладений початок курортів «Хаджибей». Він став швидко обростати дачами і різними будівлями літнього типу, призначеними для не місцевих пацієнтів. У 1855 році отриманий дозвіл на «Будівлю кам'яного будинку для хворих, що користуються грязями, ваннами і купальнями». Будинок був розрахований на 150 осіб і остаточно зданий в експлуатацію у 1866 році. Спочатку це було відділення міської лікарні, згодом передано в оренду приватним особам, з 1887 року місто стало експлуатувати грязелікарню самостійно. В ювілейному виданні до 100-річчя Одеси читаємо: *«З цього часу починається нова ера в житті Хаджибейського лиману як курорту. Незабаром лікувальна установа стала невпізнанною і в даний час міська дача на Хаджибейському лимані по праву може вважатися курортом, що розвивається. Володіючи, крім лікувальних властивостей лиманної грязі і ропи, винятково сприятливими природними умовами та знаходячись на відстані*

півгодинної їзди від міста, грязелікувальний заклад на Хаджибейському лимані має у своєму розпорядженні всі гані, щоб перетворитися у видатний південноросійський курорт».

Наприкінці XIX століття у північно-східній частині парку знаходився одноповерховий ванний будинок, що складався з двох флігелів, розташованих під прямим кутом один до одного. Тут було сорок номерів з мармуровими ваннами для грязьових процедур і дерев'яними для теплих лиманних ванн. Флігелі поєднувались просторим прийомним приміщенням. Для проведення води до ванного будинку, що знаходився в двох верстах від берега лиману, прорили канал довжиною у 400 сажнів, наприкінці якого був резервуар, звідки вода за допомогою парової качалки потрапляла в ванний будинок по дерев'яних жолобах. За допомогою цього пристосування була надана можливість доставляти в заклад дванадцять тисяч відер води на годину. Щорічно перед початком сезону відшукувалось в покладах місце з якнайкраще сформованою гряззю, відтіля грязь підвозилась до закладу постійно свіжою і зігрівалась у чавунних казанах. Для купання у відкритому лимані влаштовувались купальні на березі лиману. Унаслідок віддаленості лікарняної дачі від берега хворих по кілька разів на день, вранці і ввечері, підвозили на власних «лінійках» лікарні до купалень і назад. Лікарняним лиманським відділенням звичайно завідували два ординатори Міської лікарні, що жили постійно при закладі і несли всі адміністративні обов'язки по відділенню. У міру потреби ці лікарі запрошували до своїх відділень інших фахівців для консультацій. Крім лікарів для догляду за хворими на лікувальний сезон відряджалась достатня кількість фельдшерів, сестер милосердя, обслуги. Аби потрапити до лиманного відділення, треба було пройти обстеження у спеціалістів Міської лікарні, які діагностували хворобу і надавали направлення на лікування. Це направлення було

Отець Василь (Мултих) служив у храмі з січня 1960 року, нині настоятелем Храму є отець Михайло (Маслобов)

Сучасний вигляд Усатівської церкви Різдва Пресвятої Богородиці

підтвердженням, що хворий дійсно має потребу в лиманному лікуванні, і підставою для прийняття до відділення. Крім загальних приміщень на 70 осіб, було два готелі і кілька особняків. В цілому вони склались з вісімдесяти восьми мебльованих кімнат, що здавались посезонно. Все це розташовувалось у прекрасному міському парку, що мав площу близько одинадцяти десятин і відрізнявся своєю стародавністю. У парку росли каштани, береста, осики, акації, осокори, алея старих дубів, зустрічались дерева товщиною в два обхвати. Неподалік від входу знаходився великий ставок з мініатюрним острівцем, де жили лебеді, інша перната живність. У парку добре працювало поштово-телеграфне відділення, приватна ресторація, де за бажанням можна було харчуватися за помірну плату. Окрім міської грязелікувальної установи, на лимані знаходилося відділення Міської єврейської лікарні, декілька приватних закладів, десятки дач, але свідчення про кількість хворих збереглися тільки за даними державних установ. Так, у 1893 році ванне відділення протягом літнього сезону відвідали 662 особи, а купальні на березі Хаджибейського лиману використовували близько двадцяти трьох тисяч чоловік. Тут неодноразово лікувалась Леся Українка, вперше в 1888 році. Приїздив сюди з родиною цар Микола Другий.

Все у світі відносно. Хтось вважав лікування на березі Хаджибейського лиману недорогим, для інших воно було зовсім недосяжним. Милосердні люди звернули на це увагу і заснували товариство «піклування про хворих дітей», найактивнішими в якому були дами Л. І. Курис та Н. Я. Шведова. Граф М. Д. Толстой подарував ділянку землі, на якій побудована і в 1888 році відкрита дитяча санітарна станція, головним контингентом якої були діти чорноробів, ремісників, прислуги, сироти, які лікувались або безкоштовно, або за невелику плату, в залежності від економічного стану батьків. Товариству належала також дитяча

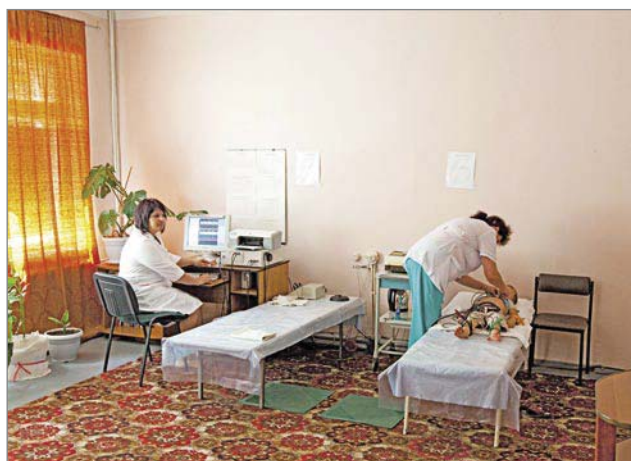
лікарня, побудована лікарем О. О. Мочутковським, яку він спорудив за свої кошти і в пам'ять про матір приніс в дар хворим дітям. Відтоді протягом ста двадцяти п'яти років санаторій для дітей гідно несе свою місію піклування про хворих дітей.

Після революції санаторій називався «Пролетарське здоров'я». У 1928 році на місці колишніх загальних приміщень був побудований великий двоповерховий будинок з барельєфами на сільськогосподарську тему, з палатами до трьох чоловік. Стіни усередині будинку були прикрашені фресками, виконаними учнями Політехнікуму (нинішнього Художнього училища імені Грекова) під керівництвом художника М. Л. Бойчука. Навколо була зелена доглянута територія, пам'ятник Леніну, фонтан. Назвали цей санаторій іменем Центрального Виконавчого комітету УРСР. Він був призначений для обслуговування колгоспників України. Поруч знаходилась переустаткована в 1928 році грязелікарня, сполучена із санаторієм критим переходом. Другий санаторій, розрахований на 225 терапевтичних хворих, знаходився у центрі парку. Хворі розміщувались в окремих павільйонах будівлі XIX століття. Обидва санаторії відпускали в день близько тисячі процедур, так само, як Куяльницький курорт. Поза парком поблизу берега лиману в районі нинішнього селища НАТІ знаходився санаторій імені Калініна на 200 хворих. Під час війни в санаторіях знаходився госпіталь, під час окупації розташовувалась примарія (румунська жандармерія), після війни тут розташували дитячий будинок для дітей, батьки яких загинули під час війни. У 1958 році в уцілому будинку в селі Усатове відкрився санаторій «Хаджибей» на 100 ліжок для лікування дітей, що перенесли поліомієліт, з 1962 року також стали лікувати хворих на дитячий церебральний параліч.

Паралельно з лиманним відділенням міської лікарні в селі Усатове працювали пункти

Адміністративна будівля санаторію «Хаджибей»

Процедурна кімната санаторію «Хаджибей»

лиманного лікування у Холодній Балці. Курортною справою тут займалися різні підприємці, найбільш значним з яких був доктор Панаєв, що відкрив у 1867 році шістнадцятимісну грязелікарню. У цього закладу своя цікава біографія, на якій більш детально ми зупинилися в розповіді про село Холодна Балка, у 1997 році згідно рішення МОЗ України Холоднобалківський санаторій імені Жовтневої революції приєднано у статусі відділення до санаторію «Хаджибей». В той період санаторієм «Хаджибей» керував спеціаліст високого класу, здібний організатор Валентин Петрович Прус, багатогранні здібності якого у повній мірі проявились саме на посаді головного лікаря санаторію «Хаджибей». За досягнення в лікуванні дітей Валентину Петровичу присвоєно звання «Заслужений лікар України», він був удостоєний також інших нагород. За 20 років його керівництва санаторій з двохсотмісного психоневрологічного досяг статусу Українського багатопрофільного центру санаторно-курортної реабілітації дітей-інвалідів потужністю 605 ліжок. Дуже коротко надамо перелік основних етапів розвитку санаторію «Хаджибей» в останні 20 років: У 1993 році переведений в пряме підпорядкування МОЗ України. У 1994 році вперше в Україні відкрито санаторне відділення матері та дитини, і санаторій отримав статус Українського центру санаторно-курортної реабілітації дітей з органічною патологією нервової системи. У 1995 році організовано хірургічне відділення. У 1997 році до санаторію «Хаджибей» приєднаний санаторій імені Жовтневої революції на 200 ліжок для дітей віком від семи до чотирнадцяти років, на базі якого створено другий реабілітаційно-відновлювальний комплекс (РВК №2), потужність санаторію становить 500 ліжок. У 1998 році на базі РВК №2 (селище Холодна Балка) спільно з Одеською облдержадміністрацією організований центр медичної, соціально-трудової адаптації та професійного навчання дітей-інвалідів віком

до 18 років, що стало завершальною ланкою в забезпеченні умов для інтеграції інвалідів в суспільство. У 1999 році санаторію надано статус клінічного: створена клініка неврології і психіатрії Українського НДІ медичної реабілітації. На базі санаторію постійно проводиться науково-практична робота. Спеціалістами санаторію медичного та педагогічного профілю розроблена і впроваджена оригінальна система медично-педагогічної реабілітації дітей з органічною патологією нервової системи і психіки. За даними проведених досліджень шість лікарів санаторію захистили дисертації на звання кандидата медичних наук, в тому числі С. В. Прус. За цикл досліджень та розробок В. П. Прусу присвоєно науковий ступінь кандидата медичних наук, в 1999 році він отримав Державну премію України в галузі науки і техніки. В 2000 році до санаторію приєднано санаторій «Піонерський» для дітей з очним хворобами на 100 ліжок в якості РВК №3. Потужність санаторію зросла до 600 ліжок. В 2002 році на базі санаторію створена Асоціація дитячих неврологів Одеської області, головою якої є В. П. Прус. В 2003 році головним лікарем санаторію призначений кандидат медичних наук Станіслав Валентинович Прус. Останнім часом значно покращені умови перебування дітей, укріплена лікувально-діагностична база, розширений склад спеціалістів медичного та педагогічного профілю. В даний час Державний заклад «Дитячий спеціалізований клінічний санаторій «Хаджибей» Міністерства охорони здоров'я України став Українським центром санаторно-курортної реабілітації та соціальної адаптації дітей з органічними захворюваннями нервової системи та психіки. Щорічно силами лікарів санаторію проводяться курси підвищення кваліфікації медичних сестер, ефективно працює атестаційна комісія середнього медичного персоналу. Таким чином, санаторій «Хаджибей» продовжує міцніти і розвиватись.

Головний лікар санаторію «Хаджибей» з 1983 по 2003 рік В. П. Прус, нинішній головний лікар С. В. Прус

Одне з лікувальних приміщень санаторію «Хаджибей»